

O‘ZBEK VA NEMIS TILLARIDA RASMIY XATLARNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI: QIYOSIY-TAHLILY TADQIQOT

Negmatova Madina,
Qarshi xalqaro universiteti,
Filologiya va tillarni o‘qitish kafedrasini o‘qituvchisi
madina.negmatova1@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18798554>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek va nemis tillarida rasmiy yozma muloqotning asosiy shakllaridan biri bo‘lgan rasmiy xatlarning lingvistik xususiyatlari qiyosiy-tahliliy yondashuv asosida o‘rganiladi. Tadqiqot doirasida rasmiy xatlarning leksik-semantik, grammatik, strukturaviy va pragmatik jihatlari keng tahlil qilinadi. O‘zbek va nemis tillarida rasmiy yozma muloqotda qo‘llaniladigan standart nutq formulalari, murojaat shakllari hamda rasmiylikni ta‘minlovchi til vositalari real rasmiy xat namunalari asosida solishtiriladi. Tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, tarjimashunoslik hamda rasmiy yozma nutqni o‘qitish amaliyoti uchun ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: rasmiy xat, yozma muloqot, qiyosiy tahlil, pragmatika, lingvomadaniyat, o‘zbek tili, nemis tili.

Аннотация. В статье исследуются лингвистические особенности официальных писем в узбекском и немецком языках на основе сопоставительно-аналитического подхода. В рамках исследования подробно анализируются лексико-семантические, грамматические, структурные и прагматические характеристики официальных писем. На материале реальных образцов официальной корреспонденции выявляются особенности стандартных речевых формул, форм обращения и языковых средств, обеспечивающих официальность письменной коммуникации. Полученные результаты имеют практическое значение для сравнительного языкознания, переводоведения и преподавания деловой письменной речи.

Ключевые слова: официальное письмо, письменная коммуникация, сопоставительный анализ, прагматика, узбекский язык, немецкий язык.

Abstract. This article examines the linguistic features of official letters in Uzbek and German using a comparative analytical approach. The study provides a detailed analysis of lexical-semantic, grammatical, structural, and pragmatic characteristics of official correspondence. Based on authentic examples of official letters, the paper compares standard speech formulas, forms of address, and linguistic means that ensure formality in written communication. The findings contribute to comparative linguistics, translation studies, and the teaching of formal written communication.

Keywords: official letter, written communication, comparative analysis, pragmatics, Uzbek language, German language.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda rasmiy yozma muloqot ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy munosabatlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Davlat idoralari, ta‘lim muassasalari va turli tashkilotlar o‘rtasidagi munosabatlar ko‘pincha yozma shaklda amalga oshiriladi va bu jarayonda rasmiy xatlar asosiy kommunikativ vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bois rasmiy xatlarning lingvistik xususiyatlarini chuqur va tizimli o‘rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

O‘zbek va nemis tillari tipologik jihatdan turli guruhlariga mansub bo‘lib, ularning grammatik tuzilishi, pragmatik me‘yorlari va lingvomadaniy xususiyatlari sezilarli

darajada farqlanadi. Mazkur maqolada ushbu farqlar rasmiy yozma muloqot misolida qiyosiy-tahliliy asosda yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili. Rasmiy yozma nutq va uning uslubiy-me'yoriy xususiyatlari o'zbek tilshunosligida A. G'ulomov hamda Sh. Rahmatullayev tadqiqotlarida keng yoritilib, rasmiy-idoraviy uslubning leksik, grammatik va pragmatik belgilari tizimli asosda tavsiflangan. Nemis tilshunosligida esa G. Helbig va J. Buscha, shuningdek, Dudenredaktion tomonidan yaratilgan grammatik manbalarda rasmiy yozma nutqning morfosintaktik va normativ xususiyatlari batafsil izohlangan. Nemis rasmiy yozishmalarining amaliy-me'yoriy jihatlari Bundesverwaltungsamt tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalar asosida tartibga solinadi. Mazkur manbalar qiyosiy tahlil uchun nazariy va metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot qiyosiy-tahliliy metod asosida olib borildi. Tadqiqot materiali sifatida o'zbek va nemis tillarida tuzilgan rasmiy yozma hujjatlar, jumladan davlat organlari, ta'lim muassasalari va tashkilotlar o'rtasidagi rasmiy yozishmalar tanlab olindi. Tahlil jarayonida deskriptiv, qiyosiy va pragmatik yondashuvlar qo'llanildi. Rasmiy xatlardagi leksik birliklar, grammatik konstruktsiyalar va nutq formulalari real kontekstda tahlil qilindi.

Tahlillar va natijalar. O'zbek tilidagi rasmiy xatlarning lingvistik xususiyatlari asosan rasmiy uslub, an'anaviy formulalar, aniqlik, qisqalik va hurmat-ehtiromga qaratilgan bo'lib, unda ko'plik shakllari (siz/sizlar), qattiq leksik-grammatik vositalar, to'g'ri tuzilgan gaplar, rasmiy terminologiya (masalan, «Hurmatli janob/xo'jayin», «Murojaat qilaman») va xabar xabardor qilish (tavsifiy xabar berish) uslubidan foydalaniladi, bu esa uni boshqa xat turlaridan ajratib turadi.

Asosiy lingvistik xususiyatlar: Leksik jihatdan rasmiy xatlarda umumiy (nodir, jargon, dialekt) so'zlar, norasmiy iboralar qo'llanilmaydi. rasmiy-ish yuritish terminologiyasi, qonuniy iboralar (masalan, «qonuniy», «hujjat», «topshirig'i», «ro'yxat») ishlatiladi.

Morfologiya: Ko'plik shakllari (siz, sizlar), hurmat shakllari (masalan, «Hurmatli ...»), «Sizga ma'lum qilishim joizdir»), «bajarish», «to'g'risida» kabi fe'l-otlar ko'p qo'llaniladi. Sintaksis: To'g'ri tuzilgan, to'liq gaplar, murakkab qoshma gaplar, noaniq fe'llar (masalan, «bajarilishi zarur»), pasiv (o'tuvchi) qurilmalar (masalan, «ma'lum qilindi») keng qo'llaniladi.

Strukturaviy qat'iylik:

Kirish qismi: Rasmiy murojaat (masalan, «Hurmatli ...»), «Boshliq»).

Asosiy qism: Ma'lumotni aniq va qisqa bayon etish, talab yoki xabar berish.

Yopilish qismi: Rasmiy xatni yopish iboralari (masalan, «Hurmat bilan», «Sizdan yordam kutib», «Xurmat ila»).

Pragmatik xususiyatlar: Maqsadlilik: Ma'lum bir maqsadga (axborot berish, topshiriq berish, so'rov qilish) erishish.

Rasmiy orientatsiya: Murojaat qiluvchi va qabul qiluvchi o'rtasidagi rasmiy munosabat (tenglik yoki bo'ysunuvchi/boshliq munosabati).

An'anaviy iboralar (Formulalar): «Hurmatli», «Sizga ma'lum qilishimiz kerak», «Ko'rib chiqish uchun taqdim etamiz», «Sizning yordamingizni so'raymiz» kabi standart iboralardan foydalanish.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tilidagi rasmiy xatlar aniq, qisqa, rasmiy uslubda yoziladi va ma'lum qoliplarga amal qiladi, bu esa ularning mazmunini tez va to'g'ri tushunishga yordam beradi.

Rasmiy xatlar yozma nutqning institutsional shakli bo'lib, ularga normativlik, aniqlik va mantiqiy izchillik xosdir. Bunday xatlarda hissiy-ekspressiv birliklardan foydalanilmaydi, axborot rasmiy-uslubiy vositalar orqali ifodalanadi. Har ikki tilda rasmiy xatlar qat'iy kompozitsion tuzilishga ega bo'lib, murojaat qismi, asosiy mazmun va yakuniy xulosa qismlaridan tashkil topadi.

Rasmiy xatlarning uslubiy belgilari

Rasmiy xatlar rasmiy-idoraviy uslubga mansub bo'lib, aniqlik, mantiqiylik va betaraflik kabi uslubiy belgilari bilan ajralib turadi. Bunday xatlarda shaxsiy hissiyotlar, subyektiv baholar va og'zaki nutqqa xos ifodalar qo'llanilmaydi. Nutq rasmiy, xolis va me'yoriy bo'lishi talab etiladi.

Rasmiy xatlarning muhim uslubiy belgilar quyidagilardir:

Aniklik va ixchamlik: Fikrlar lo'nda, tushunarli va keraksiz so'zlarsiz, to'g'ridan-to'g'ri bayon etiladi.

Standartlashgan qoliplar: «Ma'lum qilamizki», «so'raymiz», «minnatdorchilik bildiramiz» kabi qat'iy qoliplashgan iboralar ishlatiladi.

Mantiqiy izchillik: Xat mazmuni tartibli, mazmunan bog'langan bo'lib, bir fikrdan ikkinchisiga mantiqiy o'tiladi.

Xushmuomalalik strategiyalari: Hurmat shakllari (Sizlab murojaat qilish) va rasmiy-ish yuritish uslubiga xos iboralar qo'llaniladi.

Obyektivlik: Shaxsiy his-tuyg'ular ifodalanmaydi, faqat ish yuzasidan xabar, talab yoki iltimos bayon qilinadi.

Strukturaviy yaxlitlik: Sarlavha, murojaat, asosiy qism, yakuniy qism va imzo kabi ma'lum bir tartibga ega bo'ladi.

Namuna:

Mazkur arizani ko'rib chiqishingizni so'raymiz.

(Og'zaki va hissiy shakl emas: «Iltimos, juda tez yordam bering» kabi iboralar ishlatilmaydi.)

Ushbu uslub davlat organlari, korxonalar va tashkilotlararo muloqotda, buyruq, farmoyish yoki axborot berish maqsadida qo'llaniladi.

O'zbek tilidagi rasmiy xatlarning lingvistik xususiyatlari. O'zbek tilidagi rasmiy xatlarda rasmiy-uslubga xos leksik birliklar keng qo'llaniladi. *Mazkur, ushbu,*

yuqoridagilarga asosan, amaldagi qonunchilik doirasida kabi birliklar matnning institutsional xarakterini kuchaytiradi. Grammatik jihatdan majhul nisbatdagi fe'llar ustunlik qiladi: *ko'rib chiqildi, qabul qilinishi so'raladi, ma'lumot berilishi ta'minlanadi*. Ushbu holat ijrochi shaxsni ikkinchi planga surib, rasmiylikni kuchaytiradi.

Pragmatik jihatdan o'zbek rasmiy xatlarida iltimos va talablar bilvosita, yumshoq shaklda ifodalanadi. Bu esa o'zbek tiliga xos ijtimoiy hurmat va muomala etiketi bilan bog'liq.

Nemis tilidagi rasmiy xatlarning lingvistik xususiyatlari. Nemis tilidagi rasmiy yozishmalar aniq, masofaviy va kuchli formalizatsiyalangan til bilan ajralib turadi. Ushbu xususiyatlar turli lingvistik darajalarda tavsiflanishi mumkin:

1. Morfosintaktik xususiyatlar (gap tuzilishi va grammatika)

Nominal uslub: Otlardan hosil qilingan iboralar ishlatiladi (masalan, «nach Prüfung der Unterlagen» – «hujjatlar tekshirilgandan so'ng» o'rniga «nachdem wir die Unterlagen geprüft haben» ishlatilmaydi). Bu axborot zichligini oshiradi, lekin matn ko'pincha abstrakt bo'ladi.

Passiv konstruktsiyalar va shaxsiy bo'lmagan ifodalar: Ko'pincha passiv ishlatiladi, jarayonni amalga oshiruvchi shaxsdan ajratib ko'rsatish uchun (masalan, «Der Antrag wurde abgelehnt» – «Ariza rad etildi»).

Funktionsverbgefüge: Oddiy fe'llarni ot + fe'l birikmalari bilan almashtirish (masalan, «zur Anwendung kommen» – «qo'llanilishi» o'rniga «anwenden» ishlatiladi).

Kompozitlar: Nemis tilida rasmiy matnlarda uzun so'z birikmalaridan foydalaniladi, shunda tushunchalar aniq ifodalanadi (masalan, «Grundstücksentwässerungsanlage» – «yer uchastkasining drenaj tizimi»).

2. Leksik xususiyatlar (so'z tanlovi)

Fachterminologie (mutaxassislik terminlari): Huquqiy yoki ma'muriy soha terminlari ishlatiladi (so'nggi paytlarda bu «Beamtendeutsch» deb ataladi), masalan, «Einfriedung» – «to'siq, devor», «Lichtzeichenanlage» – «trafik chiroqlari».

Formulyar iboralar: Matni strukturaviy qilish uchun standart iboralar ishlatiladi, masalan, «Bezug nehmend auf...» – «...ga murojaat qilib», «Für Rückfragen stehen wir Ihnen gerne zur Verfügung» – «Qo'shimcha savollar bo'lsa, biz sizga yordam berishga tayyormiz».

To'ldiruvchi so'zlar va ustunliklarni oldini olish: Rasmiy matnlarda hissiy yoki kuchaytiruvchi sifatlar kam ishlatiladi; maqsad – obyektivlik.

3. Pragmatik va formal xususiyatlar

Hurmat shakllari: «Sie» zamoni, rasmiy murojaatlar («Sehr geehrte Damen und Herren») va xayrlashish iborolari («Mit freundlichen Grüßen») majburiydir.

Tuzilish qoidalari (DIN 5008): Lingvistik birliklar aniq joylarda bo'ladi (murojaat qismi, mavzu, asosiy qism, xayrlashish), bu o'qishni va arxivlashni osonlashtiradi.

Aniqlik estetikaning ustidan: Xabarning tushunarli bo'lishi stilistik o'zgarishlardan ustun turadi, bu ko'pincha so'zlarning takrorlanishiga olib keladi.

Nemis tilidagi rasmiy xatlar yuqori darajadagi strukturaviy qat'iylik va pragmatik aniqlik bilan ajralib turadi. *Sehr geehrte Damen und Herren, Hiermit teilen wir Ihnen mit* kabi standart murojaatlar rasmiy uslubning asosiy belgilaridan hisoblanadi. Passiv konstruktsiyalar, modal fe'llar va murakkab sintaktik modellar axborotni aniq va lo'nda yetkazishga xizmat qiladi.

Nemis rasmiy xatlarida talab va iltimos o'rtasidagi farq aniq belgilanib, bajarilmagan holatda oqibatlar ham ochiq ko'rsatiladi.

Endi esa ikki tilda rasmiy xatlarni leksik taqqoslaymiz:

1. Morfosintaktik xususiyatlar:

Xususiyat	Nemis tilida	O'zbek tilida	Taqqoslash
Nominal uslub	Ko'pincha otlardan hosil qilingan iboralar ishlatiladi. Masalan, «nach Prüfung der Unterlagen»	O'zbek tilida esa fe'lli konstruktsiyalar ko'proq ishlatiladi, lekin rasmiylashtirish uchun otlashgan shakllar ham qo'llanadi, masalan, «hujjatlar tekshirilgandan so'ng»	Nemis tilida nominal uslub juda kuchli, matn abstrakt bo'ladi; o'zbek tilida esa fe'l ishlatilishiga nisbatan ko'proq moslashuvchanlik mavjud
Passiv konstruktsiya	Passiv keng ishlatiladi, shaxsiy ifodadan qochiladi («Der Antrag wurde abgelehnt»)	O'zbek tilida ham passiv mavjud («Ariza rad etildi»), lekin shaxsiy konstruktsiyalar ko'proq ishlatilishi mumkin	Har ikkala tilda passiv rasmiy xatlarda keng qo'llanadi, lekin nemis tilida unchalik shaxsiy ko'rinmaydi, o'zbek tilida ba'zan shaxsni aniqlash mumkin
Funktionsverbgefüge / fe'l birikmalari	Oddiy fe'lni ot+fe'l birikmalari bilan almashtirish (masalan, «zur Anwendung kommen» o'rniga «anwenden»)	O'zbek tilida bu turdagi murakkab kombinatsiyalar kamroq; fe'lning oddiy shakli yetarli	Nemis rasmiy tilida murakkab, abstrakt sintaktik birikmalar ko'proq; o'zbek tilida matn biroz sodda va tushunarliroq

2. Leksik xususiyatlar:

Xususiyat	Nemis tilida	O'zbek tilida	Taqqoslash
Mutaxassislik terminlari	«Beamtendeutsch» deb ataladigan so'zlar, masalan, «Einfriedung», «Lichtzeichenanlage»	Huquqiy yoki ma'muriy sohalarida terminlar mavjud, masalan, «yo'l belgilari», «ariza rad etildi»	Nemis tilida so'zlar ko'pincha uzun va birikma ko'rinishida; o'zbek tilida oddiy va qisqa so'zlar yetarli bo'ladi
Formulyar iboralar	«Bezug nehmend auf...», «Für Rückfragen stehen wir Ihnen gerne zur Verfügung»	«...ga murojaat qilib», «Qo'shimcha savollar bo'lsa, biz yordam berishga tayyormiz»	Ikkala til ham rasmiy xatlarda standart frazeologik birikmalarga ega, lekin nemischa iboralar sintaktik jihatdan

			murakkabroq va ko'proq formal
Hissiyot va ortiqcha so'zlardan qochish	Filler va superlativlar cheklangan	Hissiy va ortiqcha so'zlardan saqlanish talab qilinadi	Ikkala til ham obyektivlikni ta'minlaydi, lekin nemis tilida matn yanada qurilish jihatdan qat'iy

3. Pragmatik va formal xususiyatlar:

Xususiyat	Nemis tilida	O'zbek tilida	Taqqoslash
Hurmat shakllari	«Sie» va «Sehr geehrte Damen und Herren» majburiy	«Siz» va «Hurmatli ...» ishlatiladi	Har ikkala til ham rasmiy hurmat shakllariga asoslanadi, farq shundaki nemis tilida formalizm qat'iyroq
Tuzilish va standart format	DIN 5008 standarti: manzil, sana, Betreff, asosiy qism, xayrlashish	Standart format mavjud, lekin qat'iy DIN standarti yo'q	Nemis tilida format qattiq belgilangan, o'zbek tilida moslashuvchanroq
Aniqlik ustuvorligi	Aniqlik va bir xil iboralar ustun	Aniqlik muhim, lekin stilistik moslashuv ham qo'llanadi	Nemis tilida stilistik rang-baranglik kam, o'zbek tilida matn biroz moslashuvchan bo'lishi mumkin

Rasmiy xatlardan olingan kengaytirilgan namunalar va ularning qiyosiy tahliliga namuna keltirishimiz mumkin:

«Mazkur murojaat orqali Sizga shuni ma'lum qilamizki, tashkilotimiz tomonidan 2024-yil 15-mart sanasida taqdim etilgan hujjatlar belgilangan tartibda ko'rib chiqildi. Yuqoridagilarga asosan, mazkur masala yuzasidan tegishli qaror qabul qilinishi hamda natijalari bo'yicha yozma ravishda ma'lumot berilishi so'raladi. Ushbu murojaatni amaldagi qonunchilik doirasida ko'rib chiqishingizni so'rab qolamiz».

Mazkur matnda rasmiy-uslubiy leksika va majhul nisbatdagi fe'llar rasmiylik va xolislikni ta'minlaydi. Iltimos ochiq buyruq shaklida emas, balki murosaviy va bilvosita tarzda ifodalangan.

Nemis tilidagi quyidagi rasmiy xat namunasi bilan qiyoslaymiz:

«Sehr geehrte Damen und Herren, hiermit teilen wir Ihnen mit, dass die von Ihnen am 15. März 2024 eingereichten Unterlagen gemäß den geltenden gesetzlichen Bestimmungen geprüft wurden. Wir bitten Sie, die fehlenden Dokumente bis spätestens 30. April 2024 vollständig nachzureichen. Andernfalls kann eine weitere Bearbeitung Ihres Antrags nicht gewährleistet werden».

Bu namunada rasmiylik qat'iy sintaktik tuzilma va pragmatik aniqlik orqali ifodalangan. Talab bajarilmagan taqdirda oqibatning ko'rsatilishi nemis rasmiy muloqotiga xos xususiyatdir.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, o'zbek rasmiy xatlarida hurmat va murosaviylik ustuvor bo'lsa, nemis rasmiy xatlarida aniqlik va mas'uliyat yetakchi hisoblanadi.

Rasmiy xatlarda pragmatik strategiyalar

Rasmiy yozma muloqotda pragmatik strategiyalar muhim rol o'ynaydi. O'zbek tilidagi rasmiy xatlarda adresat bilan ijtimoiy masofa yumshoq tarzda saqlanadi. Nemis tilidagi rasmiy xatlarda esa pragmatik strategiyalar normativ talablar va huquqiy aniqlikka asoslanadi. Ushbu farqlar tarjima jarayonlarida alohida e'tiborni talab qiladi.

Xulosa. Nemis va o'zbek tillaridagi rasmiy xatlar lingvistik jihatdan umumiy maqsad – aniqlik, obyektivlik va rasmiylikni ta'minlashga xizmat qilsa-da, ularning tuzilishi va ifoda vositalarida muhim farqlar kuzatiladi. Nemis tilidagi rasmiy yozishmalar yuqori darajada nominal va passiv uslubga tayanadi, sintaktik jihatdan murakkab hamda kuchli formalizatsiyalangan bo'lib, til birliklari qat'iy me'yorlar asosida qo'llanadi. Ayniqsa, leksik darajada uzun kompozit so'zlar va standart frazeologik birliklarning keng qo'llanishi matnning abstrakt va institutsional xarakterini kuchaytiradi.

O'zbek tilidagi rasmiy xatlar ham rasmiy-idoraviy uslub talablariga mos ravishda obyektiv va me'yoriy xarakterga ega, biroq sintaktik qurilish nisbatan sodda va fe'l markazli ifoda ustunligi bilan ajralib turadi. Leksik jihatdan esa qisqa, aniq va to'g'ridan-to'g'ri ifodalar yetarlilik kasb etadi. Format va pragmatik jihatdan ma'lum an'anaviy qo'llanmalar mavjud bo'lsa-da, nemis tilidagidek qat'iy standartlashtirish darajasi kuzatilmaydi, bu esa matnga muayyan moslashuvchanlik beradi.

Shunday qilib, har ikki tilning rasmiy yozishmalari funksional jihatdan o'xshash bo'lsa-da, nemis tilida formalizatsiya va strukturaviy qat'iylik, o'zbek tilida esa sintaktik soddalik va uslubiy moslashuvchanlik ustuvor hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'ulomov A. O'zbek adabiy tili va uslubiyati. – Toshkent, 2019.
2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, 2021.
3. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. – Berlin, 2018.
4. Dudenredaktion. Duden – Die Grammatik. – Mannheim: Dudenverlag, 2022.
5. Hering A., Matussek M., Perlmann-Balme M. em Übungsgrammatik Deutsch als Fremdsprache. – Ismaning: Hueber Verlag, 2019.
6. Bundesverwaltungsamt. Amtliche Korrespondenz und Verwaltungssprache.